

ANORN (PUNICA GRANATUM L.) KO’CHATLARINI HOSILGA KIRISH MUDDATINI TEZLASHTIRISH VA ULARNI PARVARISHLASH

Idrisov Xusanjon Abdujabborovich

q.x.f.f.d (PhD), dosent

To‘lanboyev Umriddin Orif o‘g‘li

tadqiqotchi

Farg‘ona Davlat Universiteti

Email: idrisovhusanzon@gmail.com

Annotasiya; Ushbu maqolada eng foydali, shifobaxsh meva-anor haqida, uning ahamiyati, novdalaridan ko‘chat tayyorlash va uning parvarishi to‘risida ma‘lumotlar taxlil etilgan bolib, olib borilgan o‘rganishlar natijalari xulosa tarzida keltirilgan.

Kalit so‘zlar; Anor, meva, nav, ko‘chat, qalamcha, novda, nihol, tuproq, ildiz.

Аннотация; В данной статье проанализированы сведения о полезнейшем и целебном фрукте - гранате, его значении, заготовке саженцев из веток и уходе за ними, а также представлены результаты проведенных исследований в виде заключения.

Ключевые слова: Гранат, плод, сорт, саженец, черенок, ветка, росток, почва, корень

Abstract; This article analyzes information about the most useful and healing fruit - pomegranate, its importance, preparation of seedlings from branches, and its care, and presents the results of the studies conducted in the form of a conclusion.

Keywords: Pomegranate, fruit, variety, seedling, cutting, branch, sprout, soil, root.

Kirish Anor (*Punica granatum* L.) anordoshlar (anorgullilar oilasi)ga mansub, subtropik meva o‘simligi, bo‘yi 210 sm daraxt yoki buta. Vatani O‘rta Osiyo, Ozarbayjon, Eron va Afg‘oniston; yovvoyi turlari O‘rta dengiz atrofi, O‘rta Osiyoning janubida, Qrim, Kavkaz, Eron, Afg‘oniston, Old Osiyo va Dog‘istonda

uchraydi. O'zbekistonda Quva, Namangan, Denov va Kitob (Varganza) tumanlari a'lo sifatli anorlari bilan mashhur.

Anor asosan, meva sifatida iste'mol etiladi. Anordan qandolat va tibbiyotda keng foydalaniladi, teri oshlashda va gazlamalarni bo'yashda ishlatiladi. Gulbargi va meva po'stidan bo'yoq, donidan sharbat tayyorlanadi. Yovvoyisidan limon kislota olinadi. Ba'zi turlari xushmanzara o'simlik sifatida ekiladi [1].

Anor asosan, qalamchadan ko'paytiriladi. Unumdor qumoq, nami yetarli tuproqlarda yaxshi o'sadi. Qurgoqchilikka chidamli, lekin namsevar. Yerning unumdorligiga qarab, ko'chat oralig'i 4x4 va 5x4, tomorqalarda 3x3 m qilib ekiladi. O'zbekiston sharoitida kech kuzda xashak, qamish bilan yopiladi yoki tuproqqa ko'milib, bahorda ochiladi. Vegetatsiya davri 180-215 kun. Yozdan kuzgacha gullaydi. Mevasi 120-160 kunda sentabrning ikkinchi yarmida pishadi. 15°-17°S sovuqqa chidaydi, -20°S da yer usti qismi (tanasi)ni sovuq urib ketadi. Anor 3-4 yoshdan meva tuga boshlaydi, 8-10 yoshdan to'liq hosilga kirib, 30-40 yil meva beradi. Hosildorligi 200 s/ga gacha boradi [4.5].

Anor ko'chati ekilganidan keyin birinchi yildan boshlab 30-40 sm balandlikda 4-5 ta asosiy shox qoldirib past bo'yli daraxt ko'rinishida yoki 3-4 asosiy shox qoldirib butasimon shakl beriladi. Har yili qurigan, nimjon rivojlangan, eskirgan o'zak novdalar kesib turiladi. Vegetatsiya davrida 6-10 marta sug'oriladi, qator oralari yumshatiladi, begona otlardan tozalanadi, oziqlantiriladi[2.3].

Ishning maqsadi. Anor ko'chatlarini fermer xo'jaliklari, aholining tomorqa va dala hovlilari sharoitida yetishtirish va qishloq xo'jalik ishlab chiqarish sharoitida anor ko'chatlarini asosan qalamchalardan ekib yetishtirishni yo'lga qo'yish.

Qalamchalardan yetishtirilgan anor ko'chatlari qaysi anor tupidan olingan bo'lsa, o'sha nav hosildorligi va meva sifati ko'rsatkichlari xususiyatlari o'zida to'liq saqlanib qoladi. Shuning uchun ham ko'chat yetishtirish uchun qalamchalar tanlangan navning hosildorligi, mevasining tashqi va ichki tovar sifatiga yani tami,

donalarining yirikligi, tashqi tovar ko'rinishi, sharbat miqdoriga k'ora afzal deb tanlangan navlar tupidan olinadi .

Qalamchalar kuzda anor barglari to'kilib bo'lgandan keyin, ya'ni ko'mish oldidan har tomonlama sog'lom tanlangan anor tupining hosilli novdalaridan kesib tayyorlanadi. Kesib olingan novdalar yon ingichka shoxchalardan tozalanib, uchi taxminan 6-8 mm dan kam bo'lmagan qismidan kesib tashlanadi. Ko'p sonda ko'chatlar yetishtirishda olingan qalamchalar 50-100 tadan qilib uch joyidan bog'lanib, bog'lamga navi, qalamcha olingan joy, tayyorlangan sanasi yozilgan yorliq bog'lab qo'yiladi.

Qalamchalar bog'lamini qishda saqlash uchun yer osti sizot suvi 2 metrdan past bo'lgan yerga chuqurligi 0,75-1,0 metr va bog'lamning uzunligiga qarab kengligi 1,0-1,5 metr bo'lgan xandaklarga ko'miladi. Tayyorlangan novdalar bog'lami ikki-uch qavat taxlanib, qavatlar orasiga 3-4 sm qalinlikda nam tuproq solinadi. Eng yuqori qavatdagi qalamchalar yer sathi bilan baravar bo'lishi lozim. Qalamchalar ekiladigan maydon tekis, sug'orish uchun qulay, quyosh nuri yaxshi tushuvchi, quruq va sovuq shamollardan himoyalangan bo'lishi kerak. Bahor va yoz paytlarida sug'orish suvi bilan yetarli ta'minlangan bo'lishi alohida ahamiyatga ega. Qalamchalar ekiladigan maydonning tuprogi yengil yoki o'rtacha zichlashgan unumdor, sho'rlanmagan yoki kam sho'rlangan bo'lishi kerak.

Qalamchalardan ko'paytiriladigan daraxt va butalar orasida anor va anjir qalamchalarini ekishda vaqt mezoniga alohida e'tibor qaratish kerak bo'ladi. Chunki bular erta bahorgi o'zgaruvchan havo haroratiga juda sezgir va ta'sirchan bo'lib tuproqning 12-15 sm qatlamidagi harorat 10-12°S bo'lishi optimal hisoblanadi. Bunday sharoit Farg'ona viloyatida 5-10 aprel kunlari oralig'iga to'g'ri keladi. Qalamchalarni ekish ishlari bundan kechiktirilganda havo harorati ko'tarilishining keskinlashuvi sababli ildiz otish jarayoni buzilib, qalamchalar tutish foizi kamayib ketadi. Kechikib ekilgan qalamchalardan olingan ko'chatlar ham sifat jihatdan talabga to'la javob bermaydi.

Anor qalamchalari ekish oldidan avvalgi ko'mib qo'yilgan joyidan bir kunlik ekish uchun yetarli sonda kovlab olinib, shikastlangan va chirigan novdalar ajratib olib tashlanadi, yaroqli sog'lom novdalar 20-25 sm uzunlikda o'tkir boltacha yoki bog' qaychisi bilan kesiladi. Tayyorlanayotgan qalamchalarning yuqorigi uchi oxirgi kurtakdan 0,7-1,0 sm, yuqoridan pastki uchi esa kurtak yoki kesib olingan shoxcha o'rnidan biroz pastdan har ikkalasida ham qiya yonalishda kesiladi.

Qalamcha har ikkala uchining ham qiya xolatda o'tkir asbobda kam kuch bilan oson kesilganligi tufayli ezilib shikastlanish ro'y bermaydi, natijada sog'lom qalamchaning ildiz nishlari oson va tez shakllanadi. Ezilib shikastlanmagan qalamchaning yer yuzasidagi uchida qurish holati sodir bo'lmay yashovchanligi yanada faollashadi.

Ilmiy ishning natijasi. Qalamchalarni tayyorlash va ekish jarayonida ayniqsa quyoshli kunda ochiq havoda qolishiga yo'l qo'ymaslik kerak. Chunki kesib tayyorlangan qalamchalar tanasidagi zahira namlikni yo'qotmasligi ularning ko'karishida eng katta ahamiyatga ega. Buning uchun qalamchalar ekilguncha ekish maydonida ko'milgan holda yoki hollangan mato ostida tutib turilishi maqsadga muvofiq bo'ladi.

Anorni asosan vegetativ yo'l bilan ko'paytirish deyilganda uni qalamchalar va parhama yo'li bilan ko'paytirish jarayoni etiborga olinadi. Anor urug'idan (seleksiya usulida), ildiz va qalamchadan ko'paytiriladi. O'zbekistonning barcha tumanlarida anor qish oldidan ko'miladi. Ayrim hollarda ko'klamda ko'milgan anor tuplari ochilib kurtaklar uyg'onishi boshlangunga qadar qalamchalar tayyorlash mumkin. Bunda kesib olingan novdalar yon shoxchalardan va tikanlardan tozalanib bog'lab, yorliqlanib nam tuproqli yerga ekilgunga qadar ko'mib qo'yiladi. Bahorda tayyorlangan qalamchalar ochilgan anor tuplariga shakl berishda, shoxlarni siyraklashtirishda kesib tashlangan novdalardan tayyorlanadi.

Qalamchalar ekiladigan maydon tekis, sugorish uchun qulay, oftob, quruq va sovuq shamollardan himoyalangan, tuprogi yengil va ortacha zichlashgan, unumdor, shuningdek noyabr, dekabr oylarida gektariga 90 kg dan fosfor, 10-20 tonna atrofida organik o'g'it solinib, 30-35 sm chuqurlikda shudgorlangan

bo'lishi kerak. Bahor va yoz paytlarida sug'orish suvi bilan yetarli ta'minlangan bo'lishi alohida ahamiyatga ega.

Agar bahor salqin kelsa, mart oyining boshida qazib olingan qalamchalar 25-30 sm qalinliqdagi yangi go'nglar tashlangan parniklarda bir necha kun saqlandi, shunda so'ng o'zidan issiqlik ajratib chiqaradi va qalamchalarga biologik ta'sir qiladi, birlamchi ildiz bo'rtmachalarining paydo bo'lishi ancha tezlashdi. Me'yorida ishlov berilib tayyorlangan maydonlarga ekilgan qalamchalardan 95-98 foyiz nihol olinishi mumkinligi isbotlandi.

Qozaqi, Pushti, Guloysha va Qizil anor navlarining bir yillik novdalari 2-3 bo'gin oraligidan (8-12 sm) kesib, qalamchalar tayyorlandi. Qalamchalarni 30-50 donadan bog' qilib bog'lab, indoliluks kislota bilan ishlov berildi. Kislotaning kontsentratsiyasi 30 mg/l bo'lib, qalamchalar unda 12 saot davomida saqlandi. O'sish regulyatori bilan ishlov berilgandan so'ng qalamchalarning tag tamoni toza suvda chayildi va keyin tuman hosil qiluvchi qurilmaning kultivatsion egatlariga 1,5-2 m chuqurliqqa 4x4 sm sxema bo'yicha o'tkazildi. Kuzatishlarda ko'chatlarda 7-8 kunda qadoq hosil bolishini, birinchi ildizlar 12-14 chi kuni va ildizlarning ko'plab osib chiqishi 16-18 kunlarga to'g'ri kelishini ko'rsatdi. Ko'chatlarda 14-16 kuni novdalar o'sib chiqa boshladi. Novdalarning ust (95,5%) va o'rta qismidan, (93,3%) olingan qalamchalar yaxshiroq, pastki qismidan kesilganlari yomonroq tutdi (87,8%). Eng rivojlangan ildiz sistemasi novdaning o'rta qismidan kesib olingan qalamchalarda, ildizlar yomonroq rivojlangani esa (95,0) quyi qismidan olinganda kuzatildi. Ildiz olgan qalamchalar yer usti qismining rivojlanishi anor naviga ko'ra turlicha bo'ldi. Qizil anor navining yer usti qismi eng yaxshi o'sib, 53,3 sm va undan ortiqni tashkil

qildi. Pushti Guloysha navi eng kam o'sdi (30 sm gacha). Bunday anorning turli tuman rivojlanishi nav xususiyatlari bilan tushintirildi.

Mart oylarining boshlarida qazib olingan qalamchalar 25-30 sm qalinlikdagi

yangi go'nglar tashlangan parniklarda bir necha kun saqlansa, go'ng o'zidan issiqlik ajratadi va qalamchalarda biologik ta'sir paydo bo'lib, birlamchi ildiz bo'rtmalarining paydo bo'lishi ancha tezlashdi. Lekin tajribalar bu tadbir qo'llanilmagan taqdirda ham 10-15 sm chuqurlikda, meyorida ishlov berilib tayyorlangan maydonlarga ekilgan qalamchalardan 95-98 foiz nihol olinishi mumkinligini aniqlandi.

Ekish oldidan qalamchaning pastki uchi kurtak qadoq qabariq ostidan biroz qiyshaytirilib kesilsa, yosh ildizchalarning paydo bo'lishi osonlashadi. Tayyorlangan qalamchalar dastalanib, bir necha soat oqar suvga tashlab qoyilgandan so'nggina ekishga tayyor hisoblanadi. Ekib bo'lingach, pushtalari qorayguncha jildiratib suv beriladi. Shunda qalamcha bog'zidagi tuproq cho'kib, zichlashadi va ildiz chiqarishi osonlashadi.

Anor parvarishida to'g'ri shakl berib, ko'mishga e'tibor qaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Ko'mish oldidan qurigan, singan, zamburug' va boshqa kasalliklar bilan kasallangan shoxlar kesib tashlanadi. Bunda ko'mishdan oldin 35-40° S li suvda sovunni maydalab qorishtirib suv bilan aralashtirib, shuningdek, «preparat-30» vositasining bir osh qoshigini 10 litr suvga eritib ko'chatlarga sepish kerak.

Mevali ekinlar kech hosilga kirishi sababli yangi navlar yaratish uzoq muddatni talab etadi. Nihollarning tez hosilga kirishi seleksiya jarayonini ancha qisqartiradi. Shuning uchun mevali ekinlar seleksiyasida nihollarning tez hosilga kirishiga katta e'tibor beriladi va seleksiya ko'chatzorida o'tkaziladigan agrotexnik tadbirlar asosan shunga qaratilgan bo'lishi kerak. O'g'itlardan to'g'ri foydalanish, kasallik va zararkunandalarga qarshi o'z vaqtida kurash choralarini olib borish, suv rejimiga katta e'tibor berish shular jumlasiga kiradi. Nihollarning hosilga kirishini tezlashtira

oladigan har xil usullar bor. Ularning hosilga kirishini tezlatish maqsadida ko‘chatzorda agrotexnika usullarini qo‘llanish bilan bir qatorda xalqalash, shox-shabbalariga shakl berish, daraxtlarning ayrim novdalarini sindirish va shaklini o‘zgartirish, biologik xalqalash, kuchsiz payvandtaklarda o‘stirish, hosilga kirgan daraxtlarga payvand qilish va boshqa usullar qo‘llaniladi.

Xulosa Ushbu ishdan xulosa qilib quyidagilarni aytib o‘tish mumkin.

1.Nihollar xalqalanganda shoxlaridan eni 3-4 mm keladigan po‘stlog‘i xalqa shaklida olib tashlanadi. Natijada nihollarning yer ustki qismi bilan ildiz tizimi o‘rtasidagi bog‘lanishi buziladi.

2.Shox-shabbalarida to‘plangan assimilyatsiya maxsulotlari generativ kurtaklarning shakllanishiga imkoniyat tug‘diradi. Xalqalash muddati katta ahamiyatga ega bo‘lib, juda erta o‘tkazilsa, xalqa tegida ko‘p bachki novdalar paydo bo‘ladi. Kech muddatda o‘tkazilgan xalqalash ham ijobiy natija bermaydi. Xalqalash generativ kurtaklarning shakllanishidan 20-25 kun oldin o‘tkazilishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. X.Aminov, O.Kulkov “O‘zbekiston anjir va anori” - “O‘zbekiston” nashriyoti -1996 yil
2. Isroil Ne‘matov -“Anorchilik sirlari” yosh bog‘bonlar, fermerlar va barcha qiziquvchilar uchun qo‘llanma. Toshkent - 2011yil
3. Ribakov A.A., Ostrouxova S.A. -O‘zbekiston mevaliligi. T., 1981.
- 4.Mirzayev M.M., M.K. Sobirov -Bog‘dorchilik., T., 1987.
- 5.Mirzayev M.M., M.K. Sobirov -O‘zbekistonda bogdorchilik., T., 1990.
- 6.Bo‘riyev X.,Ch. -Havaskor bog‘bonlarga qo‘llanma. T., 1997.